

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА ПРОВЕДЕННЯ ІНШИХ ВИДІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Василь КОПЧА

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
м. Ужгород, Україна*

Юліанна КОПЧА

*студентка юридичного факультету
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
м. Ужгород, Україна*

Як показує практика, щодо швидкого, повного й об'єктивного розслідування фактів службового підроблення органам досудового розслідування необхідно залучати широке коло спеціалістів та спеціальних знань. Як правило можна вказати, що поширеними є додаткові знання в галузі юриспруденції, комп'ютерних технологій та інших галузей, щодо проведення слідчих та розшукових дій, які стосуються дослідження службового підроблення.

Коли можемо говорити про різні напрямки, щодо використання спеціальних знань, практики, і науковці акцентують увагу на інших видах судових експертиз.¹

Питання використання спеціальних знань під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень досліджувались такими² вченими Г. П. Дондик, В. В. Коваленко, О. А. Кравченко, Л. В. Омельчук, Е. Б. Сімакова-Єфремян, В. В. Семенов, І. В. Пиріг, О. М. Шрамко, ін.

Виконуючи завдання, щодо почеркознавчої та техніко-криміналістичної експертизи документів поширеними дослідженнями може бути комп'ютерна та технічна, які на сьогоднішній день може бути актуальною в практичній діяльності. Інші судові експертизи, які

¹ Волобуєв А. Ф., та ін., (2009) Взаємодія при розслідуванні економічних злочинів: монографія за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Харків : Курсор. С. 144.

² Гриненко І. М. та ін., (2018) дослідження електронних документів при проведенні судово-економічної експертизи. Криміналістика і судова експертиза. Вип. 63. С. 143–148. URL : <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/18-1.pdf>.

призначають за службовим підробленням, можуть належати до хімічних та трасологічних, речовин і виробів.

Згідно з практикою досудового розслідування службового підроблення, питання, які ставлять перед експертом перед призначенням такого дослідження, зумовлені конкретними обставинами вчинення службового підроблення та характером доказової бази, отриманої в процесі проведення окремих СРД. Важливе значення мають обсяг і характер наданих експертові матеріалів, що залежать від специфіки кримінального провадження та питань, які ставлять у постанові про призначення експертизи. Серед матеріалів, які надають експерту, найчастіше є: первинні документи (платіжні документи, виписки з банківських рахунків, прибуткові та видаткові касові ордери, вантажні митні декларації, видаткові й товарно-транспортні накладні, рахунки-фактури, інвойси та інші документи, що відображають фінансово-господарську діяльність суб'єкта господарювання); акти документальних позапланових перевірок; установчі та реєстраційні документи підприємства, установи чи організації; документи фінансової та податкової звітності; організаційно-управлінські й інші офіційні документи (накази, службові інструкції відповідальних осіб, договори, листи, протоколи, довідки тощо); протоколи слідчо розшукової дії (допиту, огляду, обшуку), а також інші матеріали кримінального провадження.

Незалежно від будь-якої експертизи всі завдання є першочерговими під час розслідування службового підроблення в кожному конкретному випадку індивідуально.

Слідчі не завжди знають можливості судової експертизи, тому питання, що ставлять перед експертом, можуть бути надто трудомісткими й вирізнятися низьким практичним ефектом. Водночас такі дослідження призначають і проводять зрідка через низку чинників. Також можна зазначити, що засвідчує і судова практика. Однак, у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 000000000000000000 від 10 березня 2025 року, людина обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України. Від матеріалів кримінального провадження вбачається, що за клопотанням прокурора в судовому засіданні було постановлено ухвалу про проведення судово-почеркознавчої експертизи (таке клопотання заявляла сторона захисту в процесі досудового розслідування, слідчим було відмовлено у його задоволенні). У заключній частині експертизи № 11111111 експерт вказав на неможливість проведення судово-економічної експертизи у зв'язку з ненаданням на дослідження первинних документів, які мали знаходитися серед матеріалів зазначеного провадження. На підставі цього висновку й іншої сукупності даних людина за вироком суду, який підтримала апеляційна інстанція, виправдано за відсутністю складу злочину.

Оскільки об'єктом судово-почеркознавчої експертизи документів є матеріальний (матеріалізований) документ, то для класифікації електронних документів як об'єктів почеркознавчої експертизи важливим є тип його носія: внутрішній, пам'ять ПК і зовнішній, диски, карти флеш-пам'яті, ³хмарні сервіси, інше. Слід виокремити декілька особливостей, які необхідно врахувати під час отримання електронного документа як об'єкта дослідження, а саме: -носій, на якому надають електронний документ, має ⁴

бути захищено від запису, що унеможливить будь-які зміни в структурі наданих на дослідження файлів; -електронний документ має бути доступний «тільки для читання», що унеможливить внесення змін безпосередньо в документ.

Якщо на дослідження експерту надано електронні документи з порушенням аспектів, що подальше їх використання під час проведення судово-почеркознавчої експертизи є недопустимим. У такій ситуації експерт може клопотати перед ініціатором про надання документів у роздрукованому вигляді або на носії в належному вигляді.

Ураховуючи напрацювання науковців і практику призначення та проведення судово-почеркознавче дослідження, доходимо висновку, що такі дослідження здійснюються під час розслідування службового підроблення, тож урахування помилок і недоліків, які було виявлено, сприятиме підвищенню ефективності дослідження та доведенню вини особи.

Сучасна комп'ютеризація суспільства супроводжується вчиненням низки кримінальних правопорушень. Водночас використання комп'ютерної техніки під час вчинення злочинів ускладнює процес розслідування. Не є винятком і службове підроблення. З практичного напрямку, є те що одним із вагомих факторів є невикористання повного або часткового по можливості застосування спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів під час розслідування загалом і проведення окремих слідчих розшукових дій. За часткового використання техніко-криміналістичні засоби використовують лише класично (фото-, відеозйомка тощо), унаслідок чого цілком нівелюються можливості застосування техніко-криміналістичних засобів у повному обсязі.

Вкрай потребують форми використання спеціальних знань під час дослідження документів, які виготовляють з використанням комп'ютерних технологій, це судова комп'ютерно-технічна експертиза,

³ Теплицкий Б. Б., (2020) Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Юридична наука. № 6 (108), с. 249. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/download/358/346/>.

⁴ Карпінська Н., Крикунов О. (2017) Окремі питання проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві. Історико-правовий часопис. № 1 (9), С. 141.

яку, відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом від 8 жовтня 1998 року № 53/5, відносять до класу інженерно-технічних досліджень. З огляду на зазначену Інструкцію, є три основні напрями. До них належать: експертиза даних тобто інформації, яка міститься на комп'ютерній техніці; експертиза комп'ютерних засобів; експертиза програмного забезпечення.

Щодо виконання ідентифікаційних завдань стосовно документів, виготовлених за допомогою комп'ютерної техніки, цю техніку надають у комплекті (системний блок комп'ютера, інсталяційний диск з драйвером принтера або багатофункціонального пристрою, з'єднувальні та мережеві кабелі, принтер). До направлення комп'ютерної техніки на експертизу будь-яку роботу проводити не дозволяють. Вирішення ідентифікаційних питань проводять у межах комплексної комп'ютерно-технічної експертизи й технічної експертизи документів за наявності електронного оригіналу документа (файлу). Вилучення комп'ютерної техніки, її огляд мають проводити за участю спеціаліста в галузі комп'ютерно-технічних досліджень.

Водночас слід ураховувати, що дослідження документів і комп'ютерної техніки, за допомогою якої виготовляли певний офіційний документ, має відбуватися в комплексі. Саме тому для вирішення питань діагностики й ідентифікації документів, виконаних із використанням комп'ютерних засобів, застосовують проведення комплексної техніко-криміналістичної та комп'ютерно-технічної експертиз.⁶

У тих випадках, якщо під час розслідування службового підроблення вилучено значну кількість комп'ютерної техніки й аксесуарів до неї, то слідчому необхідно визначити пріоритетність і першочерговість дослідження об'єктів. У таких випадках доцільним є призначення комп'ютерно-технічних досліджень на підставі розмежування об'єктів за групами, причому призначають такі дослідження окремими постановами.

Процесуальна документація в більшості випадків буде об'єктом різних експертиз. Проте судова будівельно-технічна експертиза на дасть можливість встановити, що підрядна організація не виконала ту роботу або не розпочала виконання робіт, які зазначено в підписаному акті на виконані роботи.

⁵ Чичиркіна С. П. (2012) Організація і тактика розслідування службових підроблень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. С. 171.

⁶ Карпінська Н., Крикунов О. (2017) Окремі питання проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи у кримінальному судочинстві. Історико-правовий часопис. № 1 (9), С. 143.

Під час розслідування службового підроблення часто постає необхідність проведення комісійних експертиз. Зокрема, у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР, щодо особи, за обвинуваченням у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 366 КК України, судовий експерт Петров провів судову будівельно-технічну експертизу та підготував висновок, згідно з яким було встановлено невідповідність обсягу й вартості фактично виконаних будівельних робіт на об'єкті. Загальна вартість робіт, відображених в акті приймання виконаних будівельних робіт, перевищує вартість виконаних робіт. Згодом під час судового розгляду справи ухвалою суду було задоволено клопотання захисника обвинуваченої та в кримінальному провадженні призначено повторну судову почеркознавчу експертизу.

Окреслені проблемні аспекти під час призначення та проведення судової почеркознавчої експертизи в більшості випадків призводять до необхідності проведення повторної або комісійної експертизи, зупинення виконання експертизи або визнання висновку експертизи недопустимим доказом. Можна зазначити, що врахування цих недоліків як слідчими, так й експертними працівниками сприятиме достовірності, обґрунтованості та повноті висновку судової почеркознавчої експертизи.

За час розслідування службового підроблення також виникають завдання щодо визначення структури, складу та властивостей певної речовини, яку вилучають під час огляду місця події, обшуку або інших СРД і яка є предметом їх вчинення. Виконати таке завдання може експертиза матеріалів, речовин і виробів. Слушно зазначити, що криміналістичне дослідження матеріалів, речовин і виробів є ширшим поняттям, ніж відповідна криміналістична експертиза. Це весь процес роботи з матеріальними об'єктами, який охоплює їх виявлення, фіксацію, вилучення, дослідження процесу слідоутворення та власне судову експертизу. Серед об'єктів дослідження в процесі розслідування службового підроблення є: лакофарбові матеріали, нафтопродукти, спирти, метали і сплави, кераміка та полімери, харчові продукти тощо.⁷

Результати аналізу практики засвідчують, що для успішного виконання такого дослідження необхідно застосовувати комплекс методів, які забезпечать виявлення ознак, що утворилися в процесі виготовлення, зберігання та використання таких об'єктів, і за можливості всебічного їх дослідження.

⁷ Степанюк Р. Л., Перлін С. І. (2021) Деякі теоретичні та прикладні проблеми розвитку криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів. Юридичний науковий електронний журнал. № 4, С. 548. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/137.pdf.